
REPERE ISTORICE PRIVIND INSTITUȚIILE SANITARE DIN BIHOR ÎNCEPÂND CU ULTIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI PÂNĂ LA MAREA UNIRE

MANUELA BIANCA PAȘCA, DANIELA GÎTEA, CORINA MOISA

Facultatea de Medicină și Farmacie, Universitatea din Oradea

Rezumat

Lucrarea prezintă evoluția instituțiilor sanitare în județul Bihor (fără Oradea), pe parcursul anilor de la apariția primelor așezăminte de ocrotire a sănătății și până la Marea Unire. Până la mijlocul secolului al XIX-lea se conturează primele elemente ale unei asistențe medicale și chiar medico-farmaceutice în lupta anti-epidemiologică și acestea vor fi completate în perioada următoare, ca o necesitate impusă de dezvoltarea societății. Evoluția demografică, progresul administrativ-legislativ accelerat din întregul Imperiu Habsburgic au determinat o atenție specială a autorităților sanitare pentru crearea de noi instituții, alături de alte măsuri pentru ocrotirea sănătății populației. Monarhia dualistă Austro-Ungară de după 1867 a menținut politica anterioară, economico-sanitară generatoare de progres în domeniul sanitar. Cea mai importantă lege elaborată în această perioadă și care se va menține în vigoare până în anul 1918, este legea sanitară din anul 1876, care reglementează întreaga activitate sanitară de la nivel central până la organele locale, pregătirea și activitatea medicilor, organizarea și funcționarea spitalelor, precum și tratarea bolnavilor.

Cuvinte cheie: istoria medicinei, instituții sanitare, spitale, județul Bihor.

HISTORICAL LANDMARKS OF HEALTH INSTITUTIONS IN BIHOR COUNTY BETWEEN THE LAST DECADES OF 18TH CENTURY AND THE GREAT UNION

Abstract

The following paper presents the evolution of health institutions in the Bihor County (except Oradea) over the years, since the appearance of the first health related establishments and until the Great Union. Up to the middle of the 19th century, the first elements of health and even medical-pharmaceutical services began to take shape in the anti-epidemiological battle, and these elements were extended during the following period, as a necessity imposed by the development of society. The demographic evolution, the accelerated administrative and legislative progress in the entire Habsburg Empire prompted health authorities to pay more attention to the establishment of new institutions, beside other measures meant to protect the population's health. After 1867 the dualist Austro-Hungarian Monarchy maintained the previous economical and sanitary policy, which generated progress in health services. The most important law passed during this period and which remained effective until 1918, is the Health Law of 1876, which governed all health related activities, from central authorities to local ones, the doctors' training and activity, the organization and running of hospitals, as well as the treatment of patients.

Keywords: history of medicine, health institution, hospitals, Bihor county.

Articol intrat la redacție în data de: 05.05.2012

Primit sub formă revizuită în data de: 17.07.2012

Acceptat în data de: 19.07.2012

Adresa pentru corespondență: biancapasca28@yahoo.com

PRIMELE AȘEZĂMINTE DE OCROTIRE A SĂNĂTĂȚII POPULAȚIEI DIN BIHOR PÂNĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Sunt cunoscute în literatura de specialitate sau în lucrările de istoria Bihorului primele forme instituționalizate de asistență sanitară începând cu secolul al XII-lea, pentru ocrotirea în primul rând a bătrânilor, a infirmilor și a săracilor. Amintim aici *Spitalul Ioanișilor* de la Sântion (1165), *Casa săracilor* din Oradea (1339), *Casa leproșilor* din Oradea (1340), *Casa orbilor* din Oradea (1472) și un „*Hospital*” în Oradea în secolul XVII [1].

Începând cu secolul al XVIII-lea, pe măsura dezvoltării societății, a creșterii numărului populației, se concretizează preocupări și inițiative de stat sau private, pentru înființarea unor așezăminte de ocrotire a sănătății cu profiluri mai bine delimitate. În primele decenii ale secolului, în Oradea este atestată funcționarea unui spital „*Xenodochiu*” pentru îngrijirea bolnavilor și ocrotirea săracilor și apoi și a unui spital pentru copii orfani (*Orphanotrophium*) [2,3].

Primul spital propriu-zis, având ca rol tratarea și îngrijirea bolnavilor, de către personal calificat, pentru a putea fi redați vieții active, se înființează la Oradea de către ordinul mizericordian în anul 1760 și intră în funcțiune în 1767. Spre sfârșitul secolului autoritățile sunt tot mai conștiente de necesitatea înființării în Oradea a unui spital public „*Lazaretum*”, subvenționat de către stat și care să deservească populația comitatului. În Adunarea Generală a Comitatului din anul 1800 s-a hotărât construirea *Spitalului Comitatens* și s-a aprobat proiectul de regulament pentru viitorul așezământ de ocrotire a sănătății, care a fost terminat și dat în funcțiune în anul 1806 [3,4,5]. Medicul orădean Frederic Grosz, în anul 1830, a înființat în Oradea un *Spital de oftalmologie* destinat exclusiv bolnavilor săraci, cu afecțiuni oculare, indiferent de naționalitate sau religie, fără a se cere vreun act de pauperitate, acordând îngrijiri medicale gratuite. Acesta a fost primul spital de profil din țară și printre primele din Europa [3].

În aceste rânduri am amintit doar spitalele din Oradea, acestea făcând obiectul unor alte studii, noi ne propunem prezentarea mai amănunțită a spitalelor din raza comitatului, care au funcționat în perioada la care ne referim.

Documentele de arhivă din anul 1787 au atestat funcționarea a trei spitale publice de stat în Comitatul Bihor și anume în Beiuș, Kanyár (localitate ce aparținea județului Bihor, azi fiind pe teritoriul Ungariei) și Săcueni. Cele mai multe informații și la care ne vom referi în cele ce urmează, deținem în legătură cu **Spitalul din Beiuș**. În primele luni ale anului 1787 spitalul funcționa cu 5 saloane pentru bolnavi, o cameră de consultații și o bucătărie. Clădirea spitalului s-a construit prin efortul comun al Comitatului și al Episcopiei greco-catolice de Oradea în calitate de stăpân de pământ, care a oferit în acest scop 8000 de scânduri, 425 de grinzi și 300 bucăți de sticlă pentru geamuri. Bolnavii tratați în acest spital erau în primul rând oameni săraci

sau de condiție medie din zona Beiușului. Primul bolnav internat a fost Ioan Fucs din Cusuș, care fusese rănit de tâlhari cu ocazia unui jaf. După doi ani de funcționare, în spital erau internați 30 de bolnavi, a căror întreținere era asigurată din fondurile comitatului și din donații [2,6].

Medicul spitalului era Mihai Krebs, care avea calitatea de chirurg, astfel fiind numit în documente și care figurează încă din anul 1782 ca și angajat al domeniului Beiuș al episcopiei greco-catolice de Oradea și în continuare va funcționa în paralel, atât la spital cât și la domeniu, după cum rezultă din actele de plată ale celor două instituții. De la spital primea 200 florini pe an, iar din partea domeniului era retribuit în natură, adică în produse (bere, grâu, porumb, lemne de foc, fân) [7]. El obținuse diploma de chirurg în anul 1767, în urma absolvirii unui curs special la Viena. Medicul șef al comitatului, **József Sándorffi avea numai** cuvinte de laudă la adresa lui Mihai Krebs, arătând într-un raport din anul 1804 că „*acest medic bătrân, deși servește deja de 28 de ani, nu a fost găsit niciodată nepregătit*” [8].

József Sándorffi a ocupat funcția de medic primar al comitatului Bihor în primii 20 de ani ai secolului al XIX-lea. S-a remarcat în mod deosebit în anii 1803-1805, prin introducerea vaccinului antivariolic și cu ocazia foametei din anii 1814-1817, când a inspectat satele comitatului, a prescris medicamentele necesare și a făcut recomandări de tratare și igienă pentru salvarea miilor de bolnavi [9,10].

Alături de Mihai Krebs, începând cu anul 1794 a funcționat și chirurgul Josif Herczeg, mai întâi ca angajat al domeniului și ca practicant la spital. După cum rezultă din actele de plată ale domeniului episcopiei, Mihai Krebs este medic al domeniului până în 1810, Josif Herczeg până în 1818, iar în continuare figurează angajat tot ca și chirurg Francisc Reginer până în anul 1830 [7]. Acești specialiști, chiar dacă numai cu pregătire de chirurgi, prin competența și experiența lor s-au preocupat de tratarea și alinarea suferințelor bolnavilor din zona Beiușului, cu care au venit în contact. Ei au asigurat asistența medicală și la curtea episcopală din Beiuș.

Faptul că o instituție spitalicească era foarte necesară în plasa Beiuș, cu multă populație săracă, rezultă și din preocupările autorităților de stat și domeniile pentru întreținerea și dotarea clădirii spitalului. Sunt alocate astfel fonduri pentru lucrări de tâmplărie și tinichigerie în anii 1791, 1795-1805, se repară acoperișul, se montează sobe pentru încălzit și alte lucrări [2].

Spitalul din Săcueni este atestat documentar în anul 1787 cu ocazia efectuării unor lucrări de reparații la edificiu și constituirea unui fond al spitalului, de 376 florini, format în mare parte din contribuția locuitorilor satelor din împrejurimi, care beneficiau de acest spital [8]. În mod sigur acest spital a beneficiat și de sprijinul material al contelui Stubenberg, întrucât Săcueniul era centrul domeniului acestuia. Nu beneficiem de informații concrete în acest sens, dar se știe că în virtutea dreptului

de patronat, stăpânii de pământ aveau obligația să acorde sprijin comunităților de pe domeniu în anumite situații.

Începând cu anul 1804 se puneau tot mai ardent problema înființării unui spital public la Oradea și mai ales a procurării de fonduri necesare în acest scop. Se arăta, printre altele în septembrie 1804, în Adunarea Generală Comitatensă că „*este mai bine să funcționeze un singur spital bun, decât mai multe rele*”, făcându-se aluzie la spitalele din Beiuș, Săcueni și Kanyár (*azi în Ungaria*), a căror edificii erau într-o stare deplorabilă și pentru refacerea lor era necesară alocarea unor sume mari de bani. Drept urmare, în vara anului 1805 s-a hotărât, tot într-o adunare generală, vânzarea prin licitație a celor trei spitale, ceea ce se și realizează astfel: spitalul din Săcueni se vinde în 1805 cu 361 florini renani (Rfl), cel din Beiuș în 1806 cu 895 Rfl și cel din Kanyár tot în 1806 cu 1700 Rfl, iar banii s-au folosit pentru terminarea lazaretului din Oradea.

Se pare că lipsa fondurilor bănești pentru sănătate a fost în permanență o problemă de actualitate. Deși foarte necesare pentru zonele în care funcționau, cele 3 spitale de stat s-au desființat cu prea multă ușurință. Problema reînființării lor se va relua în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

O informație sumară din anii 1829-1832 menționează funcționarea la **Marghita** a unui spital, filială a spitalului comitatens din Oradea. Poate fi vorba de un spital temporar pe perioada epidemiei de holeră, care a făcut ravagii în zonă și despre care a scris Lorand Tilkowski și preotul Racz Petru din Spinuș [11].

Până la mijlocul secolului al XIX-lea populația comitatului nu a mai beneficiat de existența vreunui spital public și nici privat, putând profita doar de binefacerile curative ale apelor termale de la Băile Episcopoești (1 Mai), Băile Felix și Băile din Tinca.

INSTITUȚII SPITALICEȘTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA (1850-1919)

În ansamblul măsurilor pentru ocrotirea sănătății populației spitalele sau oricare așezăminte pentru tratarea și recuperarea bolnavilor își aveau locul bine definit și erau din ce în ce mai necesare, pe măsura sporului demografic și a frecvenței sporite a bolilor contagioase. Pe de altă parte însă, înființarea, dotarea și întreținerea spitalelor era o acțiune mai amplă, presupunând investiții mai mari, care nu erau ușor de realizat.

De necesitatea unor spitale teritoriale erau tot mai conștiente autoritățile comitatense, cât și primăriile unor localități mai mari, cu statut de târguri, viitoare centre de plasă, reprezentative pentru o zonă mai largă.

Un astfel de exemplu este și târgul Aleșd, care la mijlocul secolului al XIX-lea face o serie de demersuri pe lângă autoritatea comitatensă, în ideea înființării unui spital, care să deservească întreaga zonă. În anul 1854 s-au stabilit

condițiile în care urma să se înființeze și să funcționeze **spitalul public din Aleșd**, cu o capacitate inițială de 6-8 paturi, într-o zonă potrivită, clădirea să fie asigurată de către antistia comunală, iar dotarea de către comitat. În anul următor spitalul s-a amenajat într-o casă luată în arendă, dar din lipsă de fonduri, a reușit să funcționeze doar 2 ani, până în 1857, când s-a vândut cu suma de 844 fl [2,12,13].

Peste un deceniu, în zona Aleșdului a avut loc o excesivă răspândire a bolilor venerice, vorbindu-se chiar de o epidemie de sifilis, fapt ce a alarmat autoritățile, mai ales că nici spitalul din Oradea nu mai făcea față solicitărilor de acest gen. Drept urmare în adunarea generală a comitatului din anul 1870 s-a hotărât înființarea la Aleșd a unei filiale a spitalului din Oradea. Pentru asigurarea localului s-a cumpărat casa dr. Losonczy, cu suma de 3.600 fl, în care s-au inclus și donațiile benevole ale unor locuitori, din cele peste 50 de localități din zonă, care așteptau înființarea spitalului. Clădirea a fost dotată în mod corespunzător și în luna decembrie 1870 a fost deschis spitalul, cu o capacitate de 12 paturi pentru boli venerice. Cu câțiva ani în urmă se constituie un fond din donații pentru înființarea spitalului. În anul 1867 fondul era de 766 fl, din care 293 erau contribuția antistiei comunale [14].

După cum rezultă din documentele vremii, spitalul a fost foarte solicitat, rulajul bolnavilor se ridica la câteva sute lunar, mai ales după lărgirea capacității spitalului și tratarea și a altor boli. Medic al spitalului era dr. Korda Kalman, care avea în subordine un administrator Kelepecz Iosif, 3 infirmiere Ardelean Melania, Moțan Ana și Balogh Ana și mai erau apoi două spălătorese și un zilier, majoritatea acestor angajați figurând în acte până în 1874 [15]. Și de această dată, în scurt timp spitalul se confruntă cu mari probleme financiare, nu-și mai poate acoperi cheltuielile curente, recurge la datorii pe care apoi nu le poate onora și cere chiar și sprijinul populației din zonă. Cu toate acestea, în urma analizei situației reale a spitalului și a stadiului de eradicare a bolilor venerice din zonă, în vara anului 1874 spitalul a fost desființat [2,16].

Preocupări pentru înființarea unui spital au avut și autoritățile din Salonta, cei trei medici locali Balog Elek, Becher Aron și Sichraner Herman, precum și unii locuitori, care au oferit sprijin material, intenționând să doneze teren și casă pentru spital. Sunt cunoscute unele demersuri în acest scop, inițiate de către medicii menționați mai sus, începând cu anul 1878, dar se pare că finalizarea acestora are loc abia în anul 1896 prin înființarea unui **spital epidemic în Salonta**, aceasta și sub impulsul epidemiilor de difterie și holeră care au bătut în acești ani. În anul 1910 spitalului i s-a mai adăugat un corp, iar apoi a devenit spital de stat mixt, iar un pavilion epidemic s-a amenajat separat [2,13,17].

Al treilea spital teritorial care s-a înființat în această perioadă în Bihor este cel din Beiuș, după desființarea primului spital, în anul 1806. Antistia comunală a început strângerea de fonduri pentru spital încă din anul 1858, iar

în urma demersului la autorități, la fel ca și pentru Aleșd, în anul 1870 adunarea generală comitatensă a hotărât înființarea în Beiuș a unei filiale a spitalului din Oradea, dar în acest caz nu s-a primit aprobarea ministerului de resort al Ungariei [2,18].

Autoritățile beiușene nu se descurajează și se adresează ministerului de interne ungar în mai multe rânduri, în anii 1873, 1875, 1876, aducând cele mai pertinente și întemeiate argumente pentru necesitatea unui spital în această zonă, arătând că beneficiază și de un fond de 9.500 fl, dar răspunsul său se tergiversează sau este nefavorabil. Cu toate acestea, Beiușul nu renunță la ideea înființării spitalului, considerat ca o necesitate vitală pentru întreaga zonă, fiind și plasa cu cele mai multe localități, așezate pe dealuri și văi și la poale de munte și cu o populație în general săracă. Trebuie să subliniem însă și un alt aspect, pentru a înțelege interesul scăzut al autorităților maghiare, de a veni în sprijinul acestei zone și anume că, populația de aici era aproape în exclusivitate românească, iar Beiușul era principalul centru de cultură românească, aici funcționând mai multe școli și alte instituții românești și era reședința de vară a episcopilor greco-catolici.

În anul 1879 consiliul orașenesc Beiuș a înaintat ministerului un alt memoriu în care argumentează necesitatea unei instituții spitalicești în această parte a comitatului, arătând printre altele că:

- Beiușul este la 60 km de Oradea, iar unele localități chiar la 90 km și că bolnavii pot muri pe drum până la spitalul din Oradea;
- zona are aproximativ 60.000 de locuitori, sporul natural este foarte scăzut, iar mortalitatea ridicată;
- datorită condițiilor de viață vitrege ale locuitorilor, o îngrijire sanitară corespunzătoare a bolnavilor nu se poate face decât în cadrul instituționalizat, unde se poate urmări evoluția bolii;
- spitalul ar contribui și la creșterea numărului recruților prin tratarea bolilor de care suferă tineretul;
- nesupravegherea și nespitalizarea răniților grav în urma unor accidentări sau bătăi, atrage după sine creșterea mortalității;
- în cazul izbucnirii unor epidemii nu se pot lua măsurile de izolare necesare.

Cu toate argumentele realiste aduse, în același an Ministerul de Interne nu a aprobat construcția spitalului, motivând că fondurile existente nu sunt suficiente, iar statul nu le acordă ajutor.

Problema spitalului din Beiuș se mai tergiversează încă o bucată de timp, dar în cele din urmă este preluată de autoritățile comitatense, care întocmesc documentația necesară, iar în adunarea generală din 1901 se decide începerea lucrărilor de construire a spitalului pe un teren oferit în mod gratuit de episcopul greco-catolic Mihail Pavel, care mai donează și suma de 2.000 coroane și tot materialul lemnos necesar. În sfârșit, după o strădanie de aproape o jumătate de secol, la 1 noiembrie 1903 **spitalul**

din Beiuș și-a început activitatea, cu o capacitate de 52 de paturi, dintre care 12 pentru boli contagioase [2,13,19,20]. Datorită numeroaselor solicitări, a afluenței bolnavilor săraci din zonă, spitalul s-a dovedit neîncăpător și astfel, până în 1913 s-a mai construit o anexă cu 4 saloane de câte 10 paturi. De asemenea *Societatea pentru îngrijirea bolnavilor tuberculoși* din Beiuș-Vaşcău a mai construit un pavilion cu 20 de paturi, dedicat îngrijirii acestor bolnavi. Principalii medici care au alinat suferințele bolnavilor în acest spital au fost Burder Francisc, Cornel Neș, Ioan Nestor [2,6,13].

Primul director al spitalului din Beiuș a fost medicul Burder Francisc, numit în 1903, rămânând în această funcție până în anul 1919. Tot în anul 1903 a fost numit medic primar al spitalului Cornel Neș, medic de medicină generală, beiușan de origine, născut în anul 1871, absolvent al facultății de medicină din Cluj și cu specializare la Gracș. În anul 1919 a devenit directorul spitalului și a deținut această funcție până în 1931, când s-a pensionat. Între anii 1910-1922 a predat igiena la liceul greco-catolic de fete din Beiuș. În acest timp a activat în diverse asociații culturale și caritabile din Beiuș, susținând o serie de conferințe medicale în folosul locuitorilor Beiușului și a satelor din jur. A fost decorat de regele Carol al II-lea cu *ordinul Coroana României* în grad de cavaler și cu *Crucea pentru meritul sanitar* [21,22].

Un alt medic care a funcționat la spitalul din Beiuș în perioada la care ne referim a fost Ioan Nestor. Era cunoscut de toată urbea sub apelativul de „Nestor baci” și „a fost considerat medicul tuturor, domni sau mai puțin domni, bogați sau săraci și mai ales doctorul elevilor și soldaților, cărora nu le percepea taxă pentru consultație” [23]. La fel ca și Cornel Neș și Ioan Nestor a desfășurat o bogată activitate culturală, politică și civică în cadrul instituțiilor de profil din oraș.

Bibliografie

1. Bunyitay V. A nagyváradi püspökség története alapításától a jelenkorig (Istoria episcopiei din Oradea de la întemeiere până în epoca contemporană). Oradea, 1883; I: 152, II: 47-48
2. Călușer I. Informații documentare privind instituțiile spitalicești din Bihor. în Crisia, Oradea, 1983; 487-497
3. Mermeze G, Mermeze A. Istoricul farmaciilor din Oradea. Ed. Imprimeriei de Vest, Oradea, 1999; 46-52, 53-56
4. Spielman J. Restituiri istorico-medicale. Ed. Kriterion, București, 1980; 34, 373, 398
5. Munteanu V, Balint A, Kende A. și colab. Istoricul spitalului de stat și a Societății Medicale Științifice din Oradea. Volumul comemorativ cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la înființarea spitalului din Oradea, Ed. Cele trei Crișuri, Oradea, 1956; 18-20
6. Degău I, Brânda N și colab. Beiușul și lumea lui, studiu monografic. Ed. Primus, Oradea, 2008; I: 368, 394
7. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Episcopia greco-catolică Oradea, inventar 881, dosar 472, file 1,2,3,4,118
8. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond

- Prefectura județului Bihor, inventar 41, dosar 791, fila 203, 328
9. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Prefectura județului Bihor, inventar 41, dosar 931, file 38-40
10. Ciorba I. Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817. Ed. Arca Oradea, 2007; 178-180
11. Gal N, Nandra A, Ilieș M, și colab. Monografia orașului Marghita. Ed. Primus, Oradea, 2007; 260
12. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Prefectura județului Bihor, inventar 41, dosar 933, file 294-295
13. Tripon A. Monografia - Almanah a Crișanei, județul Bihor. Tipografia Diacezană Oradea, 1936; 226, 231-234
14. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Prefectura județului Bihor, inventar 41, dosar 934 passim, fila 113
15. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Prefectura județului Bihor, inventar 41, dosar 935/936, file 63-115, 370-449
16. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Primăria municipiului Oradea, inventar 41, dosar 352, file 131-132
17. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Primăria orașului Salonta, dosar 52, file 72-73
18. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Primăria orașului Beiuș, dosar 28, file 91-92
19. ***Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond Prefectura județului Bihor, inventar 23, anul 1903, nr. 191, fila 241
20. Zainea I. Economie și societate în Bihor (de la Marea Unire la Dictatul de la Viena). Ed. Universității din Oradea, 2007; 11
21. Călușer I. Liceul român-unit de fete din Beiuș 1896-1948. Editura Logos'94, Oradea, 2011; 277, 374, 387
22. Degău I, Brânda N, și colab. Beiușul și lumea lui, studiu monografic. Ed. Primus, Oradea, 2008; II: 367-368
23. Degău I, Brânda N, și colab. Beiușul și lumea lui, studiu monografic. Ed. Primus, Oradea, 2009; IV: 344-347